

doi.org/10.31392/UDU-nc-series14-2025-33-19

УДК 781.2:37.091.2.061.ІЄС(02).

Володимир ЧЕРКАСОВ¹

Синергетичний підхід у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва

Синергетичний підхід уможливило майбутнім вчителям музичного мистецтва адаптуватися до тих змін, які відбуваються в суспільстві і музично-освітній галузі, сприяє розвитку навичок самоорганізації та саморегуляції. До того ж синергетика сприяє об'єднанню різних дисциплін і допомагає студентам бачити зв'язки між різними галузями знань, жанрами музичного мистецтва, що позитивно впливає на інтелектуально-творчий розвиток і якість інтерпретації музичного твору. Усі ці переваги роблять синергетичний підхід важливим і ефективним інструментом для покращення якості освіти та готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до викликів сучасного світу. Тож у контексті предметного поля нашого дослідження нами охарактеризовано характерні особливості означеного феномену в контексті фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, з-поміж яких: творчий розвиток, самоорганізація, неврівноваженість, хаотичність та флуктуація.

Ключові слова: синергетичний підхід, фахова підготовка, майбутні вчителі музичного мистецтва.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. В умовах євроінтеграційних процесів виникає потреба у пошуку нової освітньої парадигми спроможної підвищити фаховий рівень підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. На успішний перехід вітчизняної музично-педагогічної освіти на європейські стандарти та підвищення рівня результативності освітнього процесу впливають різноманітні як зовнішні, так і внутрішні фактори.

В умовах сьогодення опанування майбутніми вчителями музичного мистецтва фаховими компетентностями вимагає перегляду і трансформації освітнього простору з об'єктно-суб'єктного, монологічного на суб'єктно-суб'єктний та діалогічно-конструктивний. Цього можна досягти у розвивальному аксіологічному середовищі закладу вищої освіти, тому одним із базових методологічних підходів в освітньому просторі вищої школи, зокрема у фаховій підготовці вчителів музичного мистецтва є синергетичний підхід.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Окремі аспекти синергетичного підходу з педагогічної точки зору знайшли відображення у працях вітчизняних дослідників, з-поміж яких: Г. П. Васянович, О. В. Вознюк, А. В. Євтодюк, С. Ф. Клепко, В. Г. Кремень, В. А. Кушнір, В. С. Лутай, В. В. Радул, О. В. Чалий й ін., а також науковців у галузі музично-педагогічної освіти, а саме: Н. К. Білової, А. В. Козир, О. А. Комаровської, О. В. Лобової, Л. М. Масол, О. В. Михайличенка, М. А. Михаськової, Г. Ю. Ніколаї, О. М. Олексюк, О. М. Отич, Г. М. Падалки, І. І. Полубояриної, Л. І. Паньків, О. Є. Ребрової, О. П. Рудницької, О. Я. Ростовського, Т. А. Смирнової, В. В. Тушевої, В. Ф. Черкасова, О. П. Щолокової та ін., якими досліджено методологію синергетики в галузі

¹ © Черкасов Володимир Федорович, Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради. <https://orcid.org/0000-0001-9112-3468>

музичного мистецтва, обґрунтовано синергетичні закономірності музично-педагогічної діяльності.

Тож цілком закономірно, що зазначені науковців використовують синергетичну парадигму для осмислення розвитку музично-педагогічної думки, розгортання культурно-освітніх процесів та проєктування нових музично-освітніх систем. За такого підходу вартісним вважається дослідження основних положень використання синергетичного підходу у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах сучасного освітнього середовища.

Мета статті – обґрунтування можливостей синергетичного підходу у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студіювання наукової літератури доводить, що синергетика є провідною галуззю міждисциплінарних досліджень, які поширюються на всі сфери суспільного життя. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що синергетична парадигма сприяє глибокому пізнанню таких складних нелінійних відкритих систем як суспільство, а й різних його підсистем, зокрема в музично-педагогічній освіті.

Становлення синергетичної освітньої парадигми у сфері вітчизняної музично-педагогічної думки позначилося на формуванні нового напрямку музично-педагогічної теорії і практики – педагогічній синергетиці – та розробці синергетичного підходу до вивчення культурно-освітніх реалій, сутність якого полягає в аналізі музично-педагогічних явищ з позиції вихідних положень і методології синергетики.

Доречно наголосити, що термін «синергетика» походить від грецького «synergeia» – «співдружність», «співробітництво», що виражає ідею погодженості взаємодії частин для розгляду структури того чи іншого явища як єдиного цілого. Засновником синергетики вважається німецький учений Г. Хакен, який уперше ввів і схарактеризував це поняття в книзі «Синергетика».

Студіювання наукових джерел доводить, що «синергетика – наука про взаємодію в системах різної природи та самоорганізацію складних систем – виникнення нових якостей в цілому, що складається із взаємодіючих об'єктів» [10, с. 811–812] – зазначає В. Ф. Прісняков.

У цьому контексті С. У. Гончаренко наголошує, що метою синергетики є «пізнання загальних принципів самоорганізації систем різної природи – від фізичних до соціальних, аби вони мали такі властивості як відкритість, нелінійність, нерівноважність, здатність підсилювати випадкові флуктуації» [3, с. 420]. Вчений визначає в якості предмету синергетики «прямі і зворотні переходи систем від стабільності до нестабільності, від хаосу до порядку, від руйнування до створення» [3, с. 420].

Розвиваючи погляди С. У. Гончаренка на проблему синергетичного підходу О. В. Вознюк справедливо зазначає, що синергетичний підхід у педагогіці «постає концептуальним базисом як сукупність певних вихідних положень синергетики, згідно яких проводиться теоретичний аналіз педагогічної думки. ...синергетичний підхід акцентує увагу на нагальності розробки нової синергетичної парадигми освіти, що передбачає процес подолання труднощів навчального і педагогічного аспектів педагогічного процесу, які ...розкриваються у нових способах його структурування, оновлених методах викладання, що спираються на самостійну пізнавальну активність» [2, с. 14].

А. В. Свідзинський – автор синергетичної концепції культури – дає визначення ключових понять сучасної наукової картини світу: «1. Світ, в якому ми живемо, не існував вічно, а був створений; 2. Реально існуючий світ відповідає унікальній моделі, яка вирізняє її від інших можливих тим, що в неї закладена ідея самоорганізації, або, іншими словами, витворення ієрархії структур» [12, с. 637]. Науковець стверджує, що процес творчості в мистецтві базується на «утворенні духовних структур», причому «структуризація духу... розгортається в глибинах підсвідомості і на останній стадії, вербалізуючись, втілюється в структури мови», а інтерпретація музичного твору є «структурою духу, але закріплюється у звукових та ритмічних структурах» [12, с. 639].

У контексті синергії «розглядається і музична інтонація як носій художнього смислу музичного твору, як комплексне утворення музично-виразних засобів, їх взаємодії і взаємодоповнення: звуковисотності, метра, ритму, тембру, лада, динаміки, і як базовий складник музичного виконавства» [4, с. 139] – наголошує Н. К. Білова. Сам процес музичного інтонування є «множинним за виконавськими ознаками, тому що кожен виконавець вибудовує власну індивідуальну виконавську концепцію, яка зумовлена фаховими здібностями, виконавськими можливостями, світобаченням, артистичною енергією, розумінням і тлумаченням композиторського задуму через творчу «співпрацю з композитором» через музичний твір, власне виконавсько-вольове «звукотворення» нотного тексту, «образотворення» художнього змісту музичного твору» [1, с. 139].

Синергетичний підхід в музично-педагогічній освіті – це методологія та підхід до організації навчально-виховного і культурно-освітнього процесів, які базуються на принципах синергетики та системного мислення. За такого підходу синергетика – це наука, що досліджує взаємодію певних процесів в музично-педагогічній галузі і змін, які відбуваються в цих процесах внаслідок їхньої взаємодії. Основна ідея синергетичного підходу в музично-педагогічній освіті полягає в тому, що навчання і художньо-творчий розвиток майбутніх учителів музичного мистецтва краще досягається через взаємодію, взаємозалежність та самоорганізацію в навчальному і культурно-освітньому середовищі.

Студіювання наукових джерел уможливило стверджувати, що синергетичний підхід у музичній педагогіці дозволяє зосереджувати увагу дослідника на процесах розвитку і руйнування систем, динамічного руху, структурних переходів, появі нових систем та системних якостях цілого, на сукупності внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків в галузі музично-педагогічної освіти.

Без сумніву, синергетичний підхід є методом міждисциплінарних досліджень в межах системного підходу, що представляє собою сукупність наукових теорій, концепцій та методів, у яких об'єкт дослідження або моделювання розглядається як система. Системний підхід є науковою основою для раціонального дослідження і ефективного управління різними системами, сукупністю методологічних принципів та положень, які дозволяють розглядати систему цілісно з узгодженням діяльності всіх її підсистем.

На такому тлі варто зазначити, що при вивченні фахових дисциплін є виправданим використання синергетичних механізмів, оскільки володіння синергетичними принципами допомагає обрати оптимальний шлях розвитку. Синергетика уможливорює поєднання сучасних досягнень системного підходу й концепцій самоорганізації з метою дослідження фундаментальних питань теорії і

методики музичної освіти і художньо-творчого розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва.

У науковому середовищі виділяють наступні критерії теорії змін та синергетики: творчий розвиток, самоорганізація, рівновага, неврівноваженість, флуктуації, хаос, деградація, стійкість і крихкість, конвергенція та дивергенція, мінливість, циклічність і синхронізація.

У контексті предметного поля нашого дослідження визначення сутності синергетичного підходу уможливило конкретизувати спрямованість та характерні особливості означеного феномену в контексті фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Отже, проаналізуємо деякі з них, а саме:

– творчий розвиток, який ототожнюється з реалізацією нових цілей та цілеспрямованих змін у фаховій підготовці кожного учасника освітнього процесу; розвиток, пов'язаний з адаптацією до оточуючого культурно-освітнього середовища, взаємодією з учасниками творчих колективів та учасниками різних форм музикування; незмінною умовою творчого розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва є подолання протиріч між художньо-творчими досягненнями і перспективами подальшого розвитку в галузі методичної, фахової та наукової діяльності; розвиток асоціюється з прогресом або ускладненням програмних вимог стосовно фахової підготовки, а також з еволюцією і запровадженням інтерактивних технологій та інноваційних методів навчання;

– самоорганізація у царині фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, яка передбачає: готовність до вивчення психолого-педагогічних дисциплін; психологічну установку на методичну підготовку в контексті проведення уроків та організації позакласної діяльності з художньо-естетичного виховання учнів; формування мотивації до навчально-виконавської діяльності у межах формування сценічно-виконавських навичок; стійкий інтерес до колективних форм музикування з метою розвитку творчих можливостей учасників освітнього процесу; установка на набуття сукупності необхідних знань і умінь та готовність до ефективного їх застосування під час навчальної діяльності та концертно-сценічних виступів та участі у фестивалях, конкурсах, олімпіадах;

– неврівноваженість у самостійному прийнятті рішень по відношенню до вивчення комплексу дисциплін, які суттєво впливають на процес професійного самовизначення і подальше формування педагогічної майстерності; неврівноваженість по відношенню до інтерпретації творів музичного мистецтва, які впливають на інтелектуально-художній розвиток майбутнього вчителя музичного мистецтва і формують його внутрішній емоційний стан, створюючи умови для набуття подальшого досвіду і формування професійної майстерності;

– хаотичність стосовно набуття знань, умінь та навичок у фахової підготовці. Хаотичність характеризується неорганізованістю по відношенню до навчання, відсутністю певної послідовності у вивченні навчальних курсів або засвоєнні ігрових навичок, а також набуття диригентських навичок в класі диригування, відсутність системи формування вокально-хорових навичок; хаотичність у майбутніх учителів музичного мистецтва характеризується також незібраністю, відсутністю концентрації уваги на основних положеннях і втрата послідовності у формуванні уявлення про технологічні особливості формування певних навичок;

– флуктуація, що характеризується коливаннями або змінами в суб'єкт-суб'єктивній діяльності, а також збурюванням, яке у рівноважних, закритих

ситуаціях згасає саме по собі; флуктуація провокується запровадженням інтерактивних технологій в навчальній та концертно-виконавській діяльності, індивідуальним підходом до інтерпретації творів музичного мистецтва, міждисциплінарним підходом до вивчення музично-теоретичних дисциплін, творчим підходом до організації діяльності художніх колективів та власним ставленням до укладання плану-конспекту уроку або позакласного виховного заходу.

Загальне окреслення теоретико-методологічного інструментарія щодо застосування синергетичного підходу до вивчення освітніх явищ, пов'язаних з фаховою підготовкою майбутніх учителів музичного мистецтва, пояснює суб'єктивне прагнення до стійкої рівноваги та організаційного структурування елементів освітньої діяльності і неможливості такого здійснення в межах функціонування відкритих систем і зміни стереотипу наукового і практичного мислення.

Доречно зазначити, що використання синергетичного підходу в музично-педагогічній освіті сприяє розвитку критичного мислення майбутніх учителів музичного мистецтва, мотивує їх аналізувати ті чи ті ситуації, які виникають в процесі творчої діяльності, допомагають усвідомлювати взаємозв'язки і віднаходити ефективні рішення в процесі розв'язання проблемних завдань.

Тож цілком закономірно, що в процесі творчої взаємодії, участі у спільних проєктах, організації науково-дослідної роботи, концертних виступах та участі у фестивалях і конкурсах, майбутні вчителі музичного мистецтва набувають навички співпраці та ефективної комунікації через колективні форми роботи та взаємодію в творчих колективах. Це є посилом інтелектуально-творчого і художньо-естетичного розвитку, мотивує до успішної співпраці в майбутній педагогічній і культурно-освітній діяльності.

Слід зауважити, що синергетичний підхід варто використовувати для збагачення освітньої і концертно-виконавської діяльності, для створення більш різноманітного та стимулюючого освітнього середовища. До того ж синергетичний підхід дозволяє адаптувати освітній процес до потреб та інтересів майбутніх учителів музичного мистецтва, що робить процес навчання більш релевантним і привабливим для студентів. Завдячуючи синергетичному підходу, майбутні вчителі музичного мистецтва навчаються вирішувати складні завдання і проблеми, оскільки синергетичний підхід стимулює творчий підхід до участі у наукових гуртках та проблемних групах і уможлиблює процес опанування методологією наукових досліджень.

Слід відразу визнати, що синергетика сприяє об'єднанню різних дисциплін і допомагає майбутнім вчителям музичного мистецтва бачити взаємозв'язки між різними музичними стилями і напрямками, уможлиблює сприймати та інтерпретувати музичні твори композиторів різних епох і виконавських стилів. Окрім того, студенти все більше відчувають власну відповідальність за опанування навичками гри на музичному інструменті, усвідомлюють роль самостійної роботи над репертуаром, удосконалюють навички інтерпретації музичних творів. За таких умов синергетика може бути адаптована для різних стилів навчання, дозволяючи кожному студенту знайти оптимальний спосіб розвитку індивідуальних творчих здібностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Дослідженням підтверджено, що зазначені категорії синергетики знаходять специфічне втілення у музично-педагогічній галузі, що зумовлює становлення та розвиток синергетичної парадигми освіти. Отже, з огляду на сказане варто зазначити, що синергетичний підхід притаманний фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва і спрямовується на концептуалізацію та розбудову музично-педагогічної освіти, яка, відповідно до загально визнаних принципів її актуалізації, є цілісною і відкритою до подальшого творчого удосконалення.

Не викликає сумніву, що синергетичний підхід уможлиблює майбутнім вчителям музичного мистецтва адаптуватися до тих змін, які відбуваються в суспільстві і музично-освітній галузі, сприяє розвитку навичок самоорганізації та саморегуляції. До того ж синергетика сприяє об'єднанню фахових дисциплін і допомагає студентам бачити зв'язки між різними галузями знань, жанрами музичного мистецтва, що позитивно впливає на інтелектуально-творчий розвиток і якість інтерпретації музичного твору.

Усі ці переваги роблять синергетичний підхід важливим і ефективним інструментом для покращення якості освіти та готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до викликів сучасного світу. Тож у контексті предметного поля нашого дослідження охарактеризовані характерні особливості означеного феномену в контексті фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, з-поміж яких: творчий розвиток, самоорганізація, неврівноваженість, хаотичність та флуктуація.

Таким чином доведено, що синергетичний підхід в музично-педагогічній галузі не лише сприяє покращенню процесу навчання та рівня концертно-виконавської діяльності, але й готує майбутніх учителів музичного мистецтва до викликів і змін у глобальному загально-європейському просторі. Він сприяє розвитку інтелектуально-творчих та музичних здібностей, розвитку креативності, мотивує критичне мислення та співпрацю, що є важливими компетенціями для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності.

Перспективи подальшого наукового пошуку можуть зосереджуватися на дослідженні використання синергетичного підходу в процесі роботи над музичними творами композиторів різних епох, стилів і жанрів.

Література:

1. Білова Н. К. (2019). Синергетичний підхід як методологічний концепт музично-педагогічних досліджень. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 3 (128). Одеса. С. 134–142.
2. Вознюк О. В. (2008). Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід (друга половина ХХ століття). Навчально-методичний посібник / за ред. проф. П. Ю. Сауха. Житомир : вид-во ЖДУ. 128 с.
3. Гончаренко С. У. (2011). Український педагогічний енциклопедичний словник; видання друге, доповнене й виправлене. Рівне: Волинські обереги, 519 с.
4. Іліницька Н. С. (2018). Синергетичним підхід у контексті фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Вінниченка. Вип. 170. С. 65–68.
5. Костандя М. В., Щербина Є. Б. (2014). Роль синергетичних впливів у науково-дослідницькій роботі студентів. Вісник ХДАК. Випуск 42. С. 265–269.
6. Кремень В. Г., Ільїн В. В. (2012). Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. Київ: Педагогічна думка. 279 с.

7. Кушнір В. А. (2001). Ідеї постмодернізму в педагогічному процесі / Шлях освіти. № 1. С 7–10.
8. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики. (2009). Монографія / С. І. Ходаківський, В. К. Данилко, Ю. С. Цал-Цалко. Житомир: Житомирський державний технологічний університет. 340 с.
9. Падалка Г. М. (2008). Педагогіка мистецтва. (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України. 274 с.
10. Прісняков В. Ф. (2008). Синергетика. Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер. С. 811–812.
11. Сердюк Л. З. (2010). Системно-синергетичний підхід у формуванні мотивації учіння студентів в інтегрованому освітньому середовищі. Український науковий журнал «Освіта регіону» № 3. 206 с.
12. Свідзинський А. В. (2008). Синергетична концепція культури. Луцьк. 698 с.
13. Синергетика і освіта: монографія. (2014). К.: Інститут обдарованої дитини. 348 с.
14. Ткаченко Л. І. (2013). Синергетичний підхід у педагогіці: нова парадигма. Освіта та розвиток обдарованої особистості. № 10 (17). С. 18–21.
15. Щолокова О. П., Нагорна О. В. (2019). Синергетична детермінанта фахової підготовки вчителя музичного мистецтва. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. К. : Вип. 27. С. 3–9.

Volodymyr CHERKASOV

Synergistic approach in professional training of applicants for higher music art education

The study proves that the mentioned categories of synergetics find a specific embodiment in the musical-pedagogical theory, which led to the formation and development of the synergistic paradigm of education. So, in view of the above, it is worth noting that the synergistic approach is inherent in the professional training of prospective teachers of musical art, which is aimed at conceptualizing and building an effective musical-pedagogical system, which, in accordance with the generally recognized principles of its actualization, is holistic and open to further creative improvement. There is no doubt that the synergistic approach enables teachers of musical art to adapt to the changes that are taking place in society and the musical-educational field, and contributes to the development of self-organization and self-regulation skills. In addition, synergetics contributes to the unification of different disciplines and helps students see the connections between different fields of knowledge, genres of musical art, which has a positive effect on intellectual and creative development and the quality of interpretation of a musical work. All these advantages make the synergistic approach an important and effective tool for improving the quality of education and the readiness of teachers of musical art to the challenges of the modern world. Therefore, in the context of the subject field of our study, we have characterized the direction and characteristic features of the specified phenomenon in the context of applicants for higher music art education, including: creative development, self-organization, imbalance, chaos and fluctuation.

Keywords: synergistic approach, professional training, music teachers.

References:

1. Bilova N. K. (2019). Synergetic approach as a methodological concept of musical and pedagogical research. Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. Issue 3 (128). Odesa. P. 134–142.
2. Voznyuk O. V. (2008). Development of domestic pedagogical thought: synergistic approach (second half of the 20th century). Teaching and methodological manual / edited by prof. P. Yu. Saukha. Zhytomyr: ZhDU publishing house. 128 p.
3. Goncharenko S. U. (2011). Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary; second edition, supplemented and corrected. Rivne: Volynski oberegi. 519 p.
4. Ilinytska N. S. (2018). Synergetic approach in the context of professional training of future teachers of musical art. Scientific notes of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnychenko. Issue 170. P. 65–68.
5. Kostanda M. V., Shcherbyna E. B. (2014). The role of synergistic influences in the scientific and research work of students. Bulletin of the KhDAK. Issue 42. P. 265–269.

6. Kremen V. G., Ilyin V. V. (2012). Synergetics in education: the context of humanism. Kyiv: Pedagogical thought. 279 p.
7. Kushnir V. A. (2001). Ideas of postmodernism in the pedagogical process / The path of education. No. 1. P. 7–10.
8. Methodology of scientific research in the paradigm of synergetics. (2009). Monograph / E. I. Khodakivsky, V. K. Danylko, Yu. S. Tsal-Tsalko. Zhytomyr: Zhytomyr State Technological University. 340 p.
9. Padalka G. M. (2008). Pedagogy of art. (Theory and methodology of teaching artistic disciplines). Kyiv: Education of Ukraine. 274 p.
10. Prisyakov V. F. (2008). Synergetics. Encyclopedia of education. / Acad. of pedagogical sciences of Ukraine; editor-in-chief V. G. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter. P. 811–812.
11. Serdyuk L. Z. (2010). Systemic-synergetic approach to the formation of students' learning motivation in an integrated educational environment. Ukrainian scientific journal «Education of the Region» No. 3. 206 p.
12. Svidzynsky A. V. (2008). Synergetic concept of culture. Lutsk. 698 p.
13. Synergetics and education: monograph. (2014). Kyiv: Institute of the Gifted Child. 348 p.
14. Tkachenko L. I. (2013). Synergetic approach in pedagogy: a new paradigm. Education and development of a gifted individual. No. 10 (17). P. 18–21.
15. Shchelokova O. P., Nagorna O. V. (2019). Synergetic determinant of professional training of a teacher of musical art. Scientific journal of the National University named after M. P. Dragomanov. Series 14. Theory and methods of art education. Kyiv: Issue 27. pp. 3–9.